

kın iki anlamı olan bir kelimenin sadece uzak anlamı kastedilirken istihdâmda her iki mâna ya da daha fazla anlam birlikte kastedilir. Safedî, bu iki sanatla ilgili olarak *Fazẓü'l-ḥitâm 'anî't-tevriye ve'l-istiḥdâm* adıyla bir eser yazmıştır (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 33; *Suppl.*, II, 29).

Türk edebiyatında istihdâmın daha çok zamirsiz şekli kullanılmıştır. "Avcının sözü de attığı da saçma idi" cümlesinde "saçma" kelimesinin iki değişik anlamına işaret etmek üzere "söz" (saçma söz / mecazi) ve "atmak" (saçma atmak / hakiki) kelimeleri getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 455; İbn Münkız, *el-Bedî' fî nakdi's-şî'r* (nşr. Ahmed Ahmed Bedevî - Hâmid Abdülmeccid), Kahire 1380/1960, s. 82-83; Abdürrahîm b. Ali b. Şîs el-Kureşî, *Me'âlimü'l-kitâbe ve meğânimü'l-işâbe* (nşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1408/1988, s. 113; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr* (nşr. Hıfî M. Şeref), Kahire 1383, s. 275-276; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fî 'ulûmî'l-belâga* (nşr. M. Abdül-mün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 502; *Şûrûhu't-Telḥîṣ*, Kahire 1937, IV, 326-328; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 52-56; Süyûtî, *el-İtkân*, Beyrut 1973, II, 84-85; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşîye 'alâ Muḥ-taşârî'l-me'ânî*, İstanbul 1307, II, 596-598; Brockelmann, *GAL*, II, 33; *Suppl.*, II, 29; Tâhir-ülmevlevî, *Edebiyat Lûgatı* (nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 160-161.

İSMAİL DURMUŞ

İSTİHFÂF

(الاستخفاف)

Dinin

ilke, yargı ve değerlerine yönelik aşağılayıcı tavır anlamında terim.

Sözlükte "hafif olmak, az, önemsiz ve kıymetsiz sayılmak" anlamındaki *haff* (*hiffet*) kökünden türemiş bir kelime olup "hafif görmek, önemsememek" demektir. Kelimenin kökünde bulunan "beden, akıl ve hareket açısından hafif olmak" mânalarından "aklen hafif olma" anlamı istihfâfta ağırlık kazanmaktadır (*Lisânü'l-Arab*, "ḥff" md.). Kur'an-ı Kerim'de *hiffet* kavramı on yedi âyette geçmekte, bunların üçü istihfâf masdarından gelmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.). Kur'an'da Firavun'un Mûsâ'dan üstün olduğunu ileri sürerek onu aşağıladığı, kavmini sosyal konumlarının düşüklüğü iddiasıyla hafife aldığı belirtilirken istihfâf kavramı kullanılmıştır (ez-Zuhur 43/51-54). Tabersî bu durumu, ilmi niteliği bulunmayan istidlâllerle kav-

mini kendisine uymaya yönlendirmek, onların idrak ve anlayışını aşağılayıp küçümsemek şeklinde açıklamıştır. Yine Kur'an'da Hz. Peygamber'e müşriklerin inkârına karşı sabretmesi, ilâhî vaadin mutlaka gerçekleşeceğini göz önünde bulundurarak, inanmayanların kendisini hafife almalarına fırsat vermemesi şeklindeki uyarı da istihfâf kavramıyla ifade edilmiştir (er-Rûm 30/60). Taberî bu âyeti, âhirete inanmayan müşriklerin Resûl-i Ekrem'in nezaket ve hoşgörüsünü istismar ederek onu elçilik görevini yerine getirmekten alıkoymaya çalışmak biçiminde açıklamıştır. Mâtürîdî ise kavramın "acele etmek" mânasına ağırlık vererek, "Münkirlerin acımasız eziyetleri seni aceleyle getirip helâk edilmelerini istemeye sevketmesin" anlamını öne çıkarmıştır. Hadislerde de *hiffet* kökünden türevleri ve istihfâf masdarı Kur'an'daki mânalarıyla yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.).

İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği vahiyleri ve bunlardan zorunlu olarak çıkan dinî hükümleri (zarûrât-ı dîniyye) küçümseme niteliği taşıyan söz veya davranışları istihfâf olarak değerlendirmiştir. Nitekim İbn Teymiyye küçük görmeyi ve önemsememeyi âdet haline getiren kişinin kalbinde tam bir teslimiyetin oluşmayacağını, böyle bir tutumun kibirlenerek ilâhî emre boyun eğmeyen İblîs'in küfrüne benzediğini söylemiş, Sa'deddin et-Teftâzânî de Resûl-i Ekrem'in Allah'tan getirdiği dini hafife almanın tasdiki ortadan kaldıracağını belirtmiştir. Osmanlı âlimlerinden Bedrürreşid Muhammed, insanların küfre düşmesine sebep teşkil eden sözlerin (*el-fâz-ı küfür**) dinin esaslarından birini alaya almak (istihza) veya inanılması gereken esasları küçümsemek (istihfâf) yahut haramlığı kesinleşen şeylerin helâl olduğunu söylemek (istihlâl) şeklindeki üç huyustan birine gireceğini bildirmiştir. Öte yandan Ali el-Kâfî, Kur'an-ı Kerim ve Kâbe gibi dinde yüce bir konuma sahip bulunan şeyleri ve ibadetleri hafife almanın, onlar hakkında aşağılayıcı ifadeler kullanmanın küfür statüsüne girdiğine dair âlimlerin görüşünü aktarmıştır. Yakın dönem İslâm âlimlerinden Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, Rûm sûresindeki âyetle (30/60) Hz. Peygamber'in yanı sıra ümmetinin de kendilerini onaylamayan, küçük gören, söylediklerini ve yaptıklarını yadırgayanlara karşı sabırlı olmaları yönünde uyarıldığına dikkat çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "ḥff" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ḥff" md.; Taberî, *Tefsîr*, XI, 58-59; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 568^{a-b}; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân* (nşr. Hâşim Mahallâtî - Fazlullah et-Tabâtâbâî), Beyrut 1406/1986, IX, 78; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *eş-Şarimü'l-meslûl* (nşr. Muhammed b. Abdullâh el-Halevânî - Muhammed Kebîr Ahmed Şevderî), Beyrut 1417/1997, III, 967-969; Bedrürreşid Muhammed b. İsmâil, *Risâle fî elfâzî'l-kûfî*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 265, vr. 366^b; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, V, 225; Ali el-Kâfî, *Minehu'r-rauẓi'l-ezher fî şerhi'l-Fıkhî'l-ekber* (nşr. Vehbî Süleyman Gavnî), Beyrut 1419/1998, s. 425, 457, 459; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXI, 64.

MUSTAFA SİNOĞLU

İSTİHKÂK

(الاستحقال)

Bir kimsenin mülkiyet ya da zilyedliğinde bulunan mal üzerinde bir başkasının mülkiyet hakkının sabit olması anlamında hukuk terimi.

Hak kökünden isim olan *istihkâk* sözlükte "hak isteme, hak etme ve bir hakkın sabit olması" anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de kelimenin fiil kalıbı "hak etmek" mânasında kullanılmaktadır (el-Mâide 5/107). Hadislerdeki kullanımı (Buhârî, "Luḳaṭa", 10; "Şehâdât", 20; "Diyâr", 22; Müslim, "İmân", 221; "Kasâme", 1, 3, 6) veya klasik İslâm hukuku literatüründe "buluntu mal ve hayvan, haraç ve zekât gibi beytül-mâl gelirleri, kaçak köle, diyet vb. üzerinde hak sahibi olmak veya hak talebinde bulunma" anlamındaki yaygın kullanımı da yine sözlük anlamı çerçevesindedir. Hukuk terimi olarak *istihkak*, bir kimsenin başka bir şahsın mülkiyet ya da zilyedliğinde bulunan bir mal üzerinde mülkiyet iddiasını ispat etmesi, hâkimin de buna göre hüküm vermesi demektir. Hak talebinde bulunan kişiye *müsteḥik*, istihkaka konu olan şeye *müsteḥak* (*müsteḥak bih*), aleyhinde istihkak davasında bulunulan kimseye *müsteḥak aleyh* (*müsteḥak minh*) denir.

İstihkak mülkiyet hakkını koruyucu, ihlâl edilen hakkın iadesini sağlayıcı bir işlev gördüğünden mülkiyet hakkının ayrılmaz bir parçasını, akid ve hukukî işlemlerde hür iradenin korunması ilkesinin de tabii gereklerinden birini teşkil eder. Fıkıh literatüründe istihkakla ilgili hukukî esas ve açıklamalara, eşya üzerindeki mülkiyet hakkının en yaygın intikal sebebi olan ve diğer sözleşme çeşitlerine mo-

del oluşturduğu için ayrıntılı biçimde ele alınan satım (bey') akdi içinde yer verilir. Bu sebeple de konu hakkında burada yapılan açıklamalar sarf, rehin, şüf'a, taksim, sulh, icâre, müsâkât, müzâraa, vasiyet, vakıf, muhâlea, mehir gibi istihkakın bir yönüyle söz konusu olabileceği diğer akid, işlem ve edimleri de kapsayan bir genişlik taşır.

Bir satım akdinde satıcı, satıma konu olan mal (mebî) üzerinde başka bir kimşenin hakkı bulunmadığını da taahhüt etmiş sayıldığından istihkak davasının sabit olması satıcının bu taahhüdünü yerine getirmediği anlamına gelir. Bunun tazmini ise satım akdinin feshi ve müşterinin verdiği bedeli geri alması şeklinde olur. Ancak istihkak, müşterinin ikrarı veya yeminden kaçınması ile sübût bulursa kendisinin malın bedelini satıcıdan talep hakkı yoktur. Mâlikîler, bu durumda dahi alıcının satıcıya rücu edebileceği görüşündedir. Mâlikîler malın yaridan çoğu, Şâfiî ve Hanbelîler, malın bir kısmı üzerindeki istihkakın satım akdinin feshini gerektireceğini savunur. Hanefî ve Şâfiî mezheplerindeki diğer bir görüşe göre ise bölünme kabul eden malların bir bölümü üzerindeki istihkak akdin sadece ona taalluk eden kısmının feshini gerektirir.

İslâm hukukçuları istihkakı, müstehak mal üzerinde kurulan mülkiyeti iptal eden ve nakleden olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Esasen vakıf malları gibi temellükü imkânsız şeyler üzerinde tesis edilmiş mülkiyet malın vakıf olduğu sübût bulunca bâtil olur; temellükün sebebi sayılan akdin feshi gerekir. Mülkiyete konu olan mallarda istihkak ise mülkiyet tesisini sağlayan hukukî işlemin doğrudan feshini ve mülkiyetin iptalini gerektirmez; müstehik dilerse akdi fesheder, dilerse onaylar. Müşteri henüz teslim almamışken malın istihkaka konu olduğu ve hak sahibinin de (müstehik) satışı onaylamadığı anlaşılırsa işlem kendiliğinden geçersiz olur. Çünkü başkasının hak sahibi olduğu bilinen bir malın satılması ve satın alınması haramdır.

Hanefîler'e göre müstehikkin satışı onaylamaması durumunda malı ona iade etmek zorunda kalan müşteri ödediği fiyatı satıcıdan geri alma hakkına sahiptir. Müstehik akdi onayladığı takdirde malın bedelini satıcıdan alır. İstihkak sahibinin olurundan sonra malda vuku bulan artış müşteriye aittir. Müşteri mala kıymetini arttıran ilâveler yapmışsa Mâlikîler'e göre müstehik ya değer artışına mukabil

ödemede bulunarak malı istirdad eder ya bedeli karşılığında alıcıya bırakır ya da onunla malın kıymeti oranında ortak olur. Hanefîler, satış akdi tamamlanarak teslim alınan malın müşterinin elinde telef olması durumunda müstehikkin malı dilerse satıcıya, dilerse alıcıya tazmin ettirebileceği görüşündedir. Kendisinin tazmini durumunda müşteri satıcıdan sadece mal için ödediği bedeli talep edebilir. Yine Hanefîler'e göre istihkakın beyine ile sübût bulması durumunda müstehak malın kendisinden ayrılabilen yavru ve meyve gibi tabii ürünleri istihkak sahibine aittir. Müşteri, malda onun kıymetini arttıran ve ondan ayrılması imkânsız olan bina gibi ilâveler yapmışsa istihkak sahibi yapının bedelini ödemek ya da müşterinin ilâveyi kaldırmasını ve bundan doğan zararı tazmin etmesini istemek muhayyerliğine sahiptir. İkinci durumda alıcı satıcıdan bedeli geri ister. Hayvanın semizlemesi gibi malın aslından ayrılması imkânsız türden bir değer artışı istihkak sahibinin olurken müşterinin bunu satıcıya tazmin ettirme hakkı doğar. Hanbelîler'in yaklaşımı da Hanefîler'inkine benzemektedir. Mâlikîler'e göre müstehak malın ürünü müşterinindir; eğer getirisi ürün değilse veya aşılannmış ürüne istihkak sahibine aittir. Şâfiîler ise akdin fesadı sebebiyle ürünün müşteriye ait olduğunu, buna karşılık onun masraflarının tazminini talep edemeyeceğini ileri sürmektedir.

Kabzettiği malın üçüncü bir şahsın istihkak talebi sebebiyle geri alınabileceği ihtimaline binaen müşterinin satıcıdan ödediği bedelin geri alınmasını garanti edecek bir kefil isteme hakkı vardır (bk. DEREK). Eğer mal takas işlemine konu olmuşsa müstehik, satışa icâzet verdiği takdirde malın kıymetini satıcıdan talep edebilir. Bir kimse aldığı malı üçüncü bir şahsa hibe veya tasadduk etse, sonra başkası istihkak davası ile malı onun elinden alsa müşteri bedeli satıcıdan geri alır.

İstihkak davası o malı elinde bulunduran (zilyed) aleyhine açılır. Hanefîler'e göre istihkak davası açan taraf davasını delille ispatlasa bile hâkim tarafından malın kendisine ait olduğuna ve hiçbir şekilde mülkiyetinden çıkarmadığına dair yemin teklif edilir (Mecelle, md. 1746); yeminden kaçınırsa istihkak hükmü verilir. İstihkak için davanın türüne göre değişen zaman aşımı süreleri benimsenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Luğa", 10, "Şehâdât", 20, "Diyâr", 22; Müslim, "İmân", 221, "Kasâme", 1, 3, 6; Şâfiî, *el-Üm*, III, 198; Sahnûn, *el-Müdevvene*, V, 372-398; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VIII, 173; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 296-297; Kâdîhân, *el-Fetâvâ*, Kahire 1313, II, 270; IV, 470; V, 2; VII, 544; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, IV, 597-598; Osman b. Ali ez-Zeylâf, *Tebyinü'l-hakâ'ik*, Bulak 1314, IV, 99-110; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, VII, 43-50; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Bulak 1318, VI, 150-161; İbn Âbidin, *Reddû'l-muḥtâr*, IV, 199-210; *Mecelle*, md. 1746; Ali Haydar, *el-Mecmû'atü'l-cedide fi'l-kütübi'l-erba'a*, İstanbul 1332/1914, s. 73-136; Muhammed el-Alevî el-Âbidî, *el-Emvâl fi'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Dârülbeyzâ 1991, s. 95-103; "İstihkāk", *Mu.F.*, IV, 46-70; "İstihkāk", *Mu.F.*, III, 219-236.

HAMZA AKTAN

İSTİHLÂF

(bk. HALİFE).

İSTİHLÂF

(الاستحلاف)

Yargılamada taraflardan birinden yemin etmesini isteme anlamında fıkıh terimi (bk. YEMİN).

İSTİHLÂF

(الاستحلاف)

Kişinin üstlendiği dinî-hukukî bir görevde yerine başkasını geçirmesi anlamında terim.

Sözlükte *istihlâf* "yerine birini geçirmek, halef bırakmak" demektir. Bu anlamla ilişkili olarak imamın namaz içerisinde bir mazeret sebebiyle imamlığı başkasına bırakmasına veya hâkimin yargı görevini yerine getirmek üzere bir nâib tayin etmesine *istihlâf* denildiği gibi devlet başkanının kendisinden sonra yerine bir başka kişiyi bırakması da *ahd* veya *istihlâf* terimiyle ifade edilmiştir. Kelime Kur'an-ı Kerim'de sözlük anlamında, fakat bir topluluğun kendilerinden öncekilerin yerine getirilip yeryüzünde söz sahibi kılınması mânasını içerdiğinden terim anlamına da kapı aralar tarzda (el-En'âm 6/133; el-A'râf 7/129; en-Nûr 24/55), hadislerde ise hem sözlük hem terim mânasında (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hlf" md.) geçmektedir. Yerini başkasına bırakan kimseye *müstahlif*, bırakılana da *müstahlef* denir. Bu ikinci kişi için kadılık